

ADELLIJKE BANDEN

Yme Kuiper en Kees Thomassen, *Banden van vriendschap. De collectie alba amicorum Van Harinxma thoe Slooten* (Leeuwarden: Fries Museum; Franeker: Uitgeverij Van Wijnen, 2001).

De tachtiger jaren van de twintigste eeuw zijn de geschiedenis ingegaan als het ik-tijdperk: een decennium van egoïstisch materialisme, waarin kille zakelijkheid hoogtij vierde. Ook de geschiedwetenschap ontkwam niet aan deze trend. Juist in deze periode bereikte de prosopografie, de collectieve biografie, haar hoogtepunt. Een stortvloed van elitestudies overspoelde de historische markt: dikke boeken met nog dikkere bijlagen en tabellen waarin eindeloos namen geturfd, huwelijkspartners vermenigvuldigd en machten verheven werden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat tegelijkertijd de studie naar de informele, juist nauwelijks kwantificeerbare netwerken opkwam, alsof men een tegenwicht zocht voor de al te grote vercijfering van de historische werkelijkheid. Het grootste probleem van informele contacten is natuurlijk dat zij informeel zijn: slechts zelden vinden zij hun neerslag in schrift. Eén van de weinige bronnen die een blik gunnen op de vriendschapsnetwerken, zijn de alba amicorum.

Het verzamelen en documenteren van alba amicorum kent al een geschiedenis van een paar eeuwen, maar het systematisch onderzoek ernaar is slechts enkele decennia oud. Duizenden exemplaren van vóór 1800 zijn inmiddels gelocaliseerd en het onderzoek naar het genre is volop gaande. Veel aandacht gaat traditioneel natuurlijk uit naar de alba als kunsthistorische, literaire en – in mindere mate – heraldische bron. Het oudst bekende Nederlandse album amicorum dateert uit 1556. De populariteit nam snel toe en bereikte rond 1600 zijn hoogtepunt. Na 1620 nam het aantal alba sterk af, om redenen die nog niet opgehelderd zijn. Pas in de tweede helft van de achttiende eeuw kwam het verschijnsel plotseling weer in de mode om niet weer te verdwijnen: als poëziealbums heeft het de 21ste eeuw gehaald, zij het niet meer onder hetzelfde publiek van vroeger eeuwen.

Twee jaar geleden verwierf de Koninklijke

Bibliotheek elf alba amicorum afkomstig uit de familie Van Harinxma thoe Slooten, daterend uit de periode 1576-1635. De aankoop werd destijds in verschillende paginagrote krantenartikelen bekendgemaakt en dit jaar werden zij in het Fries Museum tentoongesteld. Ter gelegenheid daarvan verscheen het boekje *Banden van vriendschap*, in oblongformaat en gebonden in fluweel, net als vier van de Harinxma-banden. Men kan zich afvragen waaraan de boekjes deze aandacht danken: op zich vormen alba uit die tijd immers geen grote zeldzaamheid, want er zijn er enkele honderden overgeleverd. De illustraties zijn fraai en kunsthistorisch best interessant. Ook is een bijzonderheid dat alle alba nog in de originele banden gestoken zijn, waarvan vijf in textiel, wat een grote zeldzaamheid is.

Maar uniek is de verzameling vooral door de samenhang: zeven van de elf alba zijn afkomstig van nauw verwante leden van de familie Van Harinxma en drie andere alba zijn vermoedelijk in de zeventiende eeuw door vererving in de familie gekomen. Het elfde album is pas enkele eeuwen later aan de collectie toegevoegd. Alle alba komen uit hetzelfde milieu van de Friese adel en geven daardoor inzicht in hun netwerken.

De meeste van de Harinxma-alba zijn aangelegd in het universitaire circuit, zoals de meeste alba amicorum uit de late zestiende en vroege zeventiende eeuw. Vrienden, kennissen en medestudenten die men tijdens de peregrinatio academica ontmoette, werd verzocht hun naam, bij voorkeur voorzien van een spreuk, wapen of andere tekening, aan het album toe te voegen. Sommigen verzamelden meest hoogleraren van naam of studenten met hoge adellijke titels, anderen zochten het binnen de intieme vriendenkring.

Het karakter van de alba is doorgaans sterk afhankelijk van het circuit waarbinnen zij circuleerden. Zo citeren theologiestudenten en predikanten, zoals te verwachten is, doorgaans uit Bijbel en kerkvaders. De alba amicorum van dames worden veelal gekarakteriseerd door brave versjes met bloempjes en hartjes. Zijn de juffers nog ongetrouwd dan dient dikwijls hun huwbaarheid tot inspiratie, waarbij vooral de jacht een veelgebruikte metafoor vormt. In de vriendenboeken van

militairen vormen overmatig drankgebruik en vrouwen het hoofdonderwerp van scabreuze versjes. Vergeleken daarmee zijn de Harinxma-alba nogal braaf.

Het boek *Banden van vriendschap* bestaat uit twee, in feite strikt gescheiden gedeelten: Yme Kuiper besteedt aandacht aan de personen die de alba amicorum aangelegd hebben, en hun achtergrond. Kees Thomassen gaat vervolgens in op de inhoud, inschrijvers en kunsthistorische context van de alba, in feite op alles wat over de alba gezegd kan worden. Dat leidt tot boeiende constatering. Zo bevestigde een vergelijking van de verschillende alba dat de illustraties seriematig vervaardigd werden. Inschrijvers gaven opdracht aan professionele illustratoren om de alba decoratief te vullen. De gedrukte bronnen waar zij inspiratie uit putten, gravures uit boeken, waren in een aantal gevallen te identificeren. Een bijzonder interessante conclusie betreft de alba van de drie studerende zonen van Ernst van Harinxma. De meeste inschrijvers bleken niet zo zeer voort te komen uit het studentenmilieu van gebroeders, als wel uit de kringen waarin hun vader figureerde. Het lijkt of het album hier fungeerde als een middel om de broers door een handtekeningenjacht bij deze kringen te introduceren. Het zijn dit soort gevolgtrekkingen die aangeven hoe vruchtbaar maar ingewikkeld het onderzoek naar alba amicorum kan zijn. Zij geven inzicht in informele netwerken van allerlei aard, maar nauwkeurige analyse is noodzakelijk om te bepalen welk netwerk het betreft.

Hoewel *Banden van vriendschap* veel interessants biedt, zowel ten aanzien van de zeventiende-eeuwse Friese adel als over de Harinxma-alba, vind ik het een gemis dat het boek duidelijk in twee gedeelten uiteen valt. Waar de achtergrond van de aanleggers zo verweven is met het tentoongestelde resultaat, had ik liever gezien dat dat in de indeling van het boekje tot uiting kwam. Het boek wekt de indruk dat de twee auteurs volkomen onafhankelijk van elkaar hebben geschreven. Beiden hebben genealogische schema's opgenomen – waarbij die van Thomassen soms nauwelijks te begrijpen zijn -, beiden introduceren de families en hoofdpersonen, kortom, het geheel wekt de indruk te bestaan uit twee boeken in één aaibaar bandje. Het is jammer dat

de twee delen niet meer ineengeschoven zijn, vooral omdat het stuk van Kuiper nu los lijkt te staan van het onderwerp van de tentoonstelling.

R.H. Alma

PORTRETTEEN VAN FRIESE EDELEN

Yme Kuiper en Johan Frieswijk (ed.), *Twee eeuwen Friese adel 1814-2000. Van landadel naar historisch instituut* (Heerenveen: Van Mazijk, 2000, 183 p)

Basis van dit aardige boek over de adel in Friesland in de 18e en 19e eeuw is een serie artikelen die oorspronkelijk werd gepubliceerd in het *Friesch Dagblad*. De artikelen zijn uitgebreid en door de redacteurs van een uitvoerig inleidend hoofdstuk voorzien dat de bundel de nodige samenhang verleent. De hoofdstukken zijn zeer divers van aard: ze nemen een bepaald geslacht tot onderwerp en halen dan de illustere of opmerkelijke personen voor het voetlicht. Ieder hoofdstuk geeft een korte inleidende bladzijde over de stamreeks van het besproken geslacht en de familiegeschiedenissen zijn gelardeerd met portretten en afbeeldingen van adellijke huizen. De redacteurs wijzen er in het voorwoord op dat hun boekje niet alleen over de Friese adel gaat, maar ook over edelen in Friesland. Deze ruime afbakening van het onderwerp maakte het mogelijk om zowel geschiedenissen van Friese adellijke families die 'absent' waren in hun provincie als families van niet-Friese herkomst die zich in Friesland hebben gevestigd op te nemen. De lezer moet geen uitgebalancheerde visie op de geschiedenis van de 'Friese' adel verwachten; het boekje is geen groepsportret geworden. Een dergelijke geschiedschrijving vinden we alleen in het inleidende en (tot op zekere hoogte) in het afsluitende hoofdstuk. Daar tussen weiden de verschillende auteurs uit over zulke uiteenlopende figuren en zulke uiteenlopende onderwerpen dat men na een tijdje als buitenstaander door de bomen het bos niet meer ziet.

Onder de 'Friese' adel vinden we uiteraard vertegenwoordigers van de Nederlandse 'hofadel' (als die groep van genoemd mag worden)